

II.ÚS 3413/14 ze dne 2. 6. 2015

Rozhodování soudu o svěřeni dítěte do střídavé péče

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátu složeném z předsedy Radovana Suchánka a soudců Vojtěcha Šimíčka a Jiřího Zemánka (soudce zpravodaj) o ústavní stížnosti M. L., zastoupeného JUDr. Dalilou Pelechovou, advokátkou, se sídlem Čs. legií 1364/20, Ostrava - Moravská Ostrava, proti výroku I. rozsudku Krajského soudu v Ostravě č. j. 13 Co 203/2014-213 ze dne 21. července 2014 a výroku IV. rozsudku Okresního soudu v Ostravě č. j. 0 P 1026/2006-154 ze dne 5. prosince 2013, za účasti Krajského soudu v Ostravě a Okresního soudu v Ostravě, jako účastníků řízení, takto:

I. Výrokem I. rozsudku Krajského soudu v Ostravě č. j. 13 Co 203/2014-213 ze dne 21. července 2014 byla porušena základní práva stěžovatele zaručená v čl. 32 odst. 4 a čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

II. Rozsudek Krajského soudu v Ostravě č. j. 13 Co 203/2014-213 ze dne 21. července 2014 se ve výroku I. ruší.

III. Ústavní stížnost proti výroku IV. rozsudku Okresního soudu v Ostravě č. j. 0 P 1026/2006-154 ze dne 5. prosince 2013 se odmítá.

Odůvodnění:

I.

1. Ústavní stížností doručenou Ústavnímu soudu dne 27. října 2014 a doplněnou dne 3. prosince 2014, která splňuje formální náležitosti stanovené zákonem č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon o Ústavním soudu"), se stěžovatel domáhá zrušení v záhlaví uvedených rozsudků s tvrzením, že uvedenými výroky bylo zasazeno do jeho ústavních práv zaručených čl. 32 odst. 1 a 4 a čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina"), a čl. 18 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen "Úmluva").

2. Stěžovatel připomíná některé z principů, které Ústavní soud shrnul v nálezech sp. zn. I. ÚS 2482/13 ze dne 26. května 2014, sp. zn. I. ÚS 1506/13 ze dne 30. května 2014 a sp. zn. I. ÚS 3216/13 ze dne 25. září 2014, přičemž vyslovuje názor, že soudy vycházely z překonaných a neústavních východisek, kdy nadřadily abstraktní stabilitu výchovného prostředí nad základní právo nezletilé na rovnocennou péči obou rodičů, a toto své stanovisko dostatečně nezdůvodnily. Z rozsudku odvolacího soudu nelze vyčíst, z jakých důvodů by měla být stabilita výchovného prostředí nezletilé v jejím nejlepším zájmu, proč opomněl změnu poměrů spočívající v běhu času, kdy z batolete závislého na matce vyrostla devítiletá dívka a chybí i odůvodnění toho, proč bylo rozhodnuto v rozporu s názorem nezletilé.

II.

3. Z obsahu spisu Okresního soudu v Ostravě sp. zn. 0 P 1026/2006 se podává, že napadeným rozsudkem Okresního soudu v Ostravě bylo výživné stanovené otci (dále jen "stěžovatel") rozsudkem Okresního soudu v Ostravě č. j. 77 P a Nc 331/2006, 0 P 1026/2006-65 ze dne 20. března 2007 pro nezl. V. částkou 4 000 Kč měsíčně s účinností od 1. ledna 2011 zvýšeno na částku 9 000 Kč měsíčně, stěžovateli byla stanovena povinnost zaplatit dlužné výživné za dobu od 1. ledna 2011 do 31. prosince 2013 (výroky I. - III.), návrh stěžovatele na novou úpravu výkonu rodičovské zodpovědnosti u nezletilé byl zamítnut (výrok IV.) a nad výchovou nezletilé byl nařízen dohled (výrok V.). Okresní soud tak rozhodl o návrhu matky (dále též "vedlejší účastnice") na zvýšení výživného a o návrhu stěžovatele na novou úpravu výkonu rodičovské zodpovědnosti. Zamítnutí návrhu na svěřeni nezletilé do výchovy stěžovatele odůvodnil dosavadní řádnou péčí matky o nezletilou, byť shledal, že matka má možná občas tendenci požit více alkoholu než je únosné. Z opatrnosti proto stanovil nad výchovou nezletilé dohled.

4. Stěžovatel podal proti rozsudku soudu prvního stupně odvolání, v němž setrval na svém návrhu, resp. na základě přání nezletilé projeveného při pohovoru s opatrovníkem navrhl, aby byla svěřena do střídané výchovy rodičů.

5. Odvolací soud doplnil dokazování mimo jiné vyžádáním zprávy odboru sociálně právní ochrany dětí statutárního města Ostrava (dále jen "OSPOD") ze dne 4. července 2014, z níž vyplynulo, že nezletilá byla navštívena v základní škole, kde s ní byl o samotě ve sborovně proveden pohovor, v rámci něhož zcela spontánně uvedla, že by chtěla být týden u tatky a týden u mamky, neboť se jí líbí u obou, je to tak fair, bude u každého stejný čas. Ze zprávy dále vyplynulo, že sociální pracovnice s nezletilou hovořila již v průběhu měsíce března, kdy dívka sdělila stejný názor. Na základě zjištěných skutečností pak OSPOD navrhl, aby byla nezletilá svěřena do střídané výchovy rodičů v týdenních intervalech, a na tom setrval i u jednání před odvolacím soudem. Odvolací soud napadeným rozsudkem rozhodnutí soudu prvního stupně v odstavci IV. potvrdil (výrok I.), v odstavci V. jej změnil tak, že návrh na stanovení dohledu nad nezletilou se zamítá (výrok II.), a jinak jej zrušil a věc v tomto rozsahu vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení (výrok III.). Odvolací soud neshledal ve vztahu k výchově nezletilé změnu poměrů odůvodňující změnu předcházejícího soudního rozhodnutí. Péči matky vyhodnotil jako zcela řádnou bez jakýchkoliv nedostatků. Skutečnost, že otec má též vhodné podmínky pro její výchovu a že nezletilá k němu má stejně kladný vztah jako k matce, nemůže být dle názoru odvolacího soudu sama o sobě východiskem pro změnu výchovy, když výchovnému působení otce je dán dostatečný prostor širokým stykem s nezletilou. Za situace, kdy nebyla zjištěna nedostatečná péče matky, je dle odvolacího soudu namístě klást důraz na stabilitu výchovného prostředí. K vyslovenému přání nezletilé odvolací soud nepřihlédl, neboť se dle jeho názoru nezletilá tímto způsobem snaží převzít zodpovědnost za vyřešení rozporů mezi rodiči.

III.

6. Ústavní soud vyzval v souladu s ustanovením § 42 odst. 4 zákona o Ústavním soudu Krajský soud v Ostravě a Okresní soud v Ostravě, jako účastníky řízení, a J. B., jako vedlejší účastníci řízení, k vyjádření k ústavní stížnosti.

7. Krajský soud v Ostravě plně odkázal na odůvodnění napadeného rozsudku, na jehož právních závěrech i ve vztahu k námitkám stěžovatele setrval.

8. Okresní soud v Ostravě se k ústavní stížnosti nevyjádřil.

9. Vedlejší účastnice J. B. ve svém vyjádření vyslovila s napadenými rozhodnutími souhlas. Pouze upozornila na to, že ještě není vyřešena otázka výživného. Uvedla, že nezletilá žije ve stabilním prostředí, ve škole prospívá, v kolektivu je oblíbená, navštěvuje kroužky a nejeví známky žádného strádání. Proto nevidí žádný důvod ke změně výchovného prostředí.

10. Stěžovatel v replice na podaná vyjádření setrval na své ústavněprávní argumentaci, především pak zdůraznil, že krajský soud se nijak nevypořádal s mnohokrát judikovanou povinností vysvětlit, proč v konkrétním případě nelze realizovat střídanou péči, a nezdůvodnil, proč by měla v tomto konkrétním případě stabilita výchovného prostředí převážet nad právy a oprávněnými zájmy stěžovatele i nezletilé. Ve vyjádření vedlejší účastnice dle jeho názoru chybí ústavněprávní argumentace. Pokud je v něm tvrzeno, že z její strany nebyl nalezen žádný důvod ke změně výchovného prostředí, stěžovatel připomíná, že již samotný běh času je důvodem pro zvážení případné nové úpravy a fakt, že pečující rodič se o nezletilé dítě stará řádně, není důvodem, aby nedošlo ke změně typu péče, pokud tomu nebrání jiné okolnosti.

IV.

11. Po zvážení stížnostních námitek, příslušného spisového materiálu a obsahu napadených rozsudků dospěl Ústavní soud k závěru, že ústavní stížnost podaná proti výroku I. odvolacího soudu je důvodná.

12. Ústavní soud ve své rozhodovací činnosti vychází z principu, že státní moc může být uplatňována jen v případech a mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví (čl. 2 odst. 3 Ústavy České republiky - dále jen "Ústava", čl. 2 odst. 2 Listiny). Ústavní soud, s ohledem na ústavní vymezení svých pravomocí (čl. 87 Ústavy), respektuje skutečnost - což vyslovil v řadě svých rozhodnutí - že není součástí soustavy soudů (srov. čl. 90 a čl. 91 odst. 1 Ústavy), že mu nepřísluší právo dozoru nad rozhodovací činností soudů a že mu zpravidla ani nepřísluší přehodnocovat "hodnocení" dokazování před nimi prováděné. Na straně druhé mu však náleží posoudit, zda v řízení před soudy nebyla porušena základní práva nebo svobody stěžovatele [čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy, § 72 odst. 1 písm. a) zákona o Ústavním soudu], a v rámci toho přezkoumat, zda řízení před nimi bylo jako celek spravedlivé.

13. Stěžovatel v podstatě namítá, že odvolací soud nevysvětlil, proč v jeho případě nelze realizovat střídavou péči, kterou na základě stanoviska nezletilé navrhol, a proč by měla stabilita výchovného prostředí převážit nad právy a oprávněnými zájmy nezletilé i stěžovatele.

14. Referenční rámec ústavněprávního přezkumu rozhodování soudů ve věcech péče rodičů o nezletilé dítě po jejich rozchodu Ústavní soud vymezil např. v nálezu sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. února 2010 (N 32/56 SbNU 363), v němž uvedl, že k porušení ústavních práv jednoho z rodičů může dojít v případě, kdy soudy excesivním způsobem nerespektují ustanovení § 26 odst. 2 a § 50 odst. 1 zákona č. 94/1963, o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon o rodině"). V poslední době se k této otázce, řešené soudy již za účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen "o. z."), komplexně vyjádřil např. v nálezech sp. zn. I. ÚS 2482/13 ze dne 26. května 2014, sp. zn. I. ÚS 1506/13 ze dne 30. května 2014 a sp. zn. I. ÚS 3216/13 ze dne 25. září 2014 (dostupných na <http://nalus.usoud.cz>).

15. V uvedených nálezech Ústavní soud konstatoval, že povinností orgánu rozhodujícího o tom, kterému z rodičů bude dítě svěřeno do péče, je sledovat a chránit především zájem nezletilého dítěte, tak, jak je zakotven v čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

16. V rámci individuálních rozhodnutí musí být nejlepší zájem dítěte hodnocen a stanoven ve světle specifických okolností konkrétního dítěte (viz nález sp. zn. I. ÚS 1506/13, body 22-24). Mezi kritéria, která musí soudy z hlediska nutnosti rozhodovat v nejlepším zájmu dítěte vzít v potaz, patří zejména (1) existence pokrevního pouta mezi dítětem a o jeho svěřeni do péče usilující osobou; (2) míra zachování identity dítěte a jeho rodinných vazeb v případě jeho svěřeni do péče té které osoby; (3) schopnost osoby usilující o svěřeni dítěte do péče zajistit jeho vývoj a fyzické, vzdělávací, emocionální, materiální a jiné potřeby; a (4) přání dítěte (viz nález sp. zn. I. ÚS 2482/13, body 18-19).

17. Za předpokladu, že je dítě dostatečně rozumově a emocionálně vyspělé, je nutné jeho přání považovat za zásadní vodítko při hledání jeho nejlepšího zájmu. Současně však není možné, aby soudy postoj nezletilého dítěte bez dalšího převzaly a aby své rozhodnutí založily toliko na jeho přání a nikoliv na pečlivém a komplexním posuzování jeho zájmů (tamtéž, bod 23).

18. Jedná-li se o rozhodování o svěřeni dítěte do střídavé výchovy rodičů, je třeba vycházet z premisy, že zájmem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů. Pokud jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají o jeho výchovu zájem a pokud dbali kromě řádné péče o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní, svěřeni dítěte do střídavé péče by mělo být pravidlem, zatímco jiné řešení vyžaduje prokázání, proč je v zájmu dítěte (tamtéž, body 26-27).

19. Ústavní soud opakovaně konstatoval, že soudy nemohou střídavou péči vyloučit z důvodu, že s tímto způsobem výchovy jeden z rodičů nesouhlasí, protože chce mít dítě ve výlučné péči [viz nález sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. února 2010 (N 32/56 SbNU 363), nález sp. zn. I. ÚS 266/10 ze dne 18. 8. 2010 (N 165/58 SbNU 421)]. Na druhou stranu platí, že pokud nesouhlas rodiče není založen jen na zjevně iracionálním nebo nepřezkoumatelném důvodu, soudy musí dostatečně zjistit důvody, proč daný rodič není ochoten s druhým rodičem na společné či střídavé výchově spolupracovat, přičemž za relevantní pak lze považovat jen takové důvody, jež jsou způsobilé intenzivním způsobem negativně zasahovat do zájmů dítěte.

20. Pokud jde o (ne)svěřeni dítěte do střídavé péče za situace, kdy již dříve soudy o úpravě výchovných poměrů dítěte rozhodly či kdy již dříve schválily dohodu rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností, je také podstatné, zda došlo ke změně okolností, zda je v souvislosti s touto změnou nutné ochránit nejlepší zájmy dítěte změnou dosavadních výchovných poměrů a zda se posouzením možné nutnosti přehodnotit stávající výchovné poměry v důsledku změny okolností soudy dostatečně zabývaly. Nezmění-li totiž soud úpravu výchovných poměrů tehdy, kdy nad zájmem dítěte na stabilním výchovném prostředí převáží významnost nastalé změny okolností, a označí-li bez dalšího změnu okolností za nepodstatnou, může dojít k porušení práva dítěte a jeho rodiče na respektování rodinného života (viz nález sp. zn. I. ÚS 2482/13, bod 29).

21. Protože stěžovatel vznesl návrh na střídavou výchovu až v odvolání proti rozsudku, jímž nebylo vyhověno jeho návrhu na svěřeni nezletilé do jeho péče, přičemž proti závěrům soudu prvního stupně v podstatě ani žádné argumenty nevznášá, Ústavní soud se zaměřil na posouzení, zda odvolací soud dostatečně zvážil všechna výše zformulovaná kritéria z hlediska nutnosti rozhodnout v nejlepším zájmu nezletilé, a zda své rozhodnutí v tomto směru dostatečně odůvodnil.

22. Z obsahu spisového materiálu se podává, že stěžovatel svůj návrh na změnu výchovy nezletilé odůvodňoval zejména sklonem matky k požívání alkoholických nápojů. Soud prvního stupně však jeho návrhu nevyhověl. Byť zjistil, že matka má možná občas tendenci požit více alkoholu než je únosné, neshledal, že by byla nezletilá v této situaci jakkoliv ohrožena, naopak vzal za prokázané, že matka se o nezletilou stará po všech stránkách řádně. Současně konstatoval, že oba rodiče mají nezletilou evidentně velmi rádi a oba dva se snaží pečovat o ni dle svých sil a možností. Jak vyplývá z odvolání stěžovatele, ten od požadavku svěřit nezletilou do jeho výchovy ustoupil poté, co byla nezletilá vyslechnuta opatrovníkem a projevila přání, aby byla svěřena do střídavé výchovy rodičů. S tím však matka nesouhlasila s tvrzením, že nezletilá je psychicky labilní, a navrhla vypracování znaleckého posudku na vhodnost střídavé péče. Kolizní opatrovník, který v poměrech rodičů a jejich péči o nezletilou nezjistil žádné nedostatky, navrhl s ohledem na opakovaně projevované přání nezletilé, aby byla svěřena do střídavé výchovy rodičů v týdenních intervalech. Uvedené stanovisko zopakoval i u jednání před odvolacím soudem. Odvolací soud však k přání nezletilé ani k návrhu kolizního opatrovníka nepřihlédl, vyjádření nezletilé zdůvodnil její snahou převzít odpovědnost za vyřešení sporů mezi rodiči a zohlednil stabilitu výchovného prostředí u matky.

23. Z uvedeného vyplývá, že odvolací soud kladl zásadní důraz na stabilitu výchovného prostředí, přičemž vyjádření nezletilé nepovažoval za tak vážné, aby se jím při svém rozhodování řídil. Rozhodl tak však za situace, kdy nezletilá opakovaně (v rámci pohovoru před opatrovníkem v březnu 2014 a koncem června 2014) projevila zájem být týden u matky a týden u stěžovatele. Před postojem nezletilé tak zohlednil stabilitu jejího výchovného prostředí.

24. Je pravdou, že stěžovatel v rámci prvního řízení o úpravu poměrů k nezletilé souhlasil se svěřením nezletilé do výchovy matky, resp. k takové úpravě došlo dohodou rodičů, kterou soud rozsudkem ze dne 20. března 2007 schválil. Stalo se tak za situace, kdy nezletilá měla dva roky a je přirozené, že v tak nízkém věku byla více fixovaná na matku. Stěžovatel s ní však udržoval pravidelný kontakt a v jeho péči o ni nebyly zjištěny žádné nedostatky. O návrhu na střídavou péči odvolací soud rozhodoval v době, kdy bylo nezletilé téměř devět a půl roku, tedy v době, kdy se s ohledem na svou rozumovou a emocionální vyspělost byla již schopna vyjádřit, se kterým z rodičů by chtěla nadále bydlet. K této okolnosti byla také kolizním opatrovníkem v březnu a v červnu 2014 vyslechnuta. Pokud měl odvolací soud o jejím přání být ve střídavé péči rodičů pochybnosti, mohl ji sám vyslechnout, neboť jediné tak by z jejího bezprostředního projevu mohl učinit jednoznačný závěr o tom, zda svůj názor míní vážně či nikoli. Pokud však bez dalšího uzavřel, že nezletilá svým projevem chtěla pouze převzít zodpovědnost za vyřešení sporů mezi rodiči, jeví se tento závěr jako spekulativní či přinejmenším předčasné. K otázce, zda je střídavá výchova v zájmu nezletilé a zda si ji nezletilá vážně přeje, se také nabízela možnost opatření objektivního důkazu - znaleckého posudku, jehož vypracování navrhovala i matka nezletilé.

25. Odvolací soud však za dané situace upřednostnil požadavek na stabilitě výchovného prostředí. Ústavní soud sice souhlasí s tím, že stálost výchovného prostředí pro děti je důležitou hodnotou, kterou je třeba chránit, klade si však otázku, zda v konkrétních okolnostech tohoto případu je zájem na stálosti výchovného prostředí v nejlepším zájmu nezletilé.

26. Jak Ústavní soud konstatoval v nálezu sp. zn. I. ÚS 3216/13, stabilita výchovného prostředí není abstraktní princip, který by byl hoden ochrany sám o sobě, ale má být chráněn pouze v souvislosti s tím, zda skutečně je v nejlepším zájmu dítěte. Odvolací soud však zájem na stabilitě výchovného prostředí nezletilé prosadil i proti přání nezletilé, která je, jak je uvedeno výše, již ve věku, kdy by mohla být schopna formulovat svůj názor na to, s kým chce žít. Pokud by měl být kladen na stabilitu výchovného prostředí dítěte takový důraz, jak učinil odvolací soud, pak by rodič, kterému nebylo dítě svěřeno do výchovy např. z důvodu útlého věku, byť je jinak "rovnocenným rodičem", který o dítě po nezanedbatelnou část doby řádně pečuje a dítě k němu má stejný vztah jako k druhému rodiči, neměl nikdy šanci úspěšně žádat o úpravu střídavé výchovy, a to ani za situace, kdy si to přeje samo dítě, které je již s ohledem na samotný běh času schopno formulovat svůj názor.

27. Z uvedených důvodů Ústavní soud uzavírá, že v rozsudku odvolacího soudu chybí řádné odůvodnění závěru o tom, proč byla u výchovy nezletilé upřednostněna "stabilita poměrů" před právem nezletilé na péči obou rodičů jakož i právem stěžovatele na realizaci rovnocenné výchovy nezletilé. Odvolací soud tak svým postupem zasáhl do základního práva stěžovatele na spravedlivý proces dle čl. 36 odst. 1 Listiny a práva na péči o dítě dle čl. 32 odst. 4 Listiny.

28. Ústavní soud proto postupoval podle ustanovení § 82 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu, ústavní stížnosti podané proti napadenému výroku I. rozsudku odvolacího soudu vyhověl a podle ustanovení § 82 odst. 3 písm. a) stejného zákona napadené rozhodnutí v tomto rozsahu zrušil.

29. Protože námitky stěžovatele primárně směřují proti výroku I. rozsudku odvolacího soudu a zjištěné vady lze v řízení před odvolacím soudem napravit, Ústavní soud ústavní stížnost v části směřující proti výroku IV. rozsudku soudu prvního stupně odmítl pro nepřipustnost podle § 43 odst. 1 písm. e) zákona o Ústavním soudu [obdobně nález sp. zn. II. ÚS 535/03 ze dne 6. 9. 2006 (N 157/42 SbNU 287)].

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 2. června 2015

Radovan Suchánek, v. r.
předseda senátu